

KÁLNAY ADÉL

Háborús történet

4. A SZÖKÉS

Mennyire voltak közel az éghez, mennyire nem, azt nem lehetett tudni, a Jóisten mindenesetre elég későn válaszolt. Hosszú évek teltek el, mire megadta, amit kértek. Addigra persze már senki és semmi nem volt ugyanaz. Azon a kellemes tavaszi napon, amikor már csupán néhány foltocska maradt a temédek hóból, ami rájuk zúdult télen és csupa csobogás és locsogás volt a világ éjjel-nappal, az erdő pedig olyan lett, mintha folyton sóhajtozna, szóval azon a napon egy másik József futott be barátai után a fák közé, hogy aztán örökre eltűnjön a vaktában lövöldöző katonák elől. Ez a József nem tudott tovább várni, nem hallgatott senkire. Hiába mondták egy ideje többen is, hogy hamarosan vége már a fogságnak, viszik majd őket vissza, egészen a határig és ott kicserélik más foglyokkal. Ez a József már csak magának tudott hinni, annak, amit nem is az esze, hanem az ösztönei parancsoltak, azok pedig azt parancsolták, hogy itt az idő, el kell menni, el, minél messzebb ettől a borzalmas helytől, ami szörnyűbbnek tűnt a háború elképzelt poklától, s félelmetesebbnek az ismeretlen világtól, amelybe menekült.

Addigra több, mint öt év telt el, öt olyan év, amelynek szinte minden napja ugyanolyan volt. Kivételt csak a rosszabb napok jelentettek, azok olyanok lettek, mint jeles ünnepek, a fájdalomnak, a megaláztatásnak, a halálnak jelzőoszlopai. Ezekre a szörnyűséges napokra visszagondolva tudtak fogódzót találni az időben, különben beleszédültek volna az összefolyt, semmi napok tudatot sorvasztó ingoványába.

A tábor parancsnoka az orvos lett, kegyetlen, gonosz állat, mondta Józsi, és Józsefnek újból vigyázni kellett barátjára, nehogy vesztét okozza a természet. Az orvos valóban gonosz volt, az okos gonoszok fajtájából, ez a legveszélyesebb, mondogatta Márton, ezzel aztán vigyázni kell, mert olvas a gondolataidban, s olyan csapdákat állít neked, hogy nem köszönöd meg. Ám hiába figyelmeztetett mindenkit, a csapdába mégis ő sétált bele legelőször, aztán, amikor kikötve ájuldozott a tábor közepén a dermesztő hidegben, már nemigen gondolkozhatott arról, mit is kellett volna tenni. Úgy látszott, az orvos nem tudta megbocsájtani neki, hogy a fürdőben megszólította, vagy csak egyszerűen érezte, hogy okosabb ez az ember őnál, ki tudja. József mindenesetre csodálkozott, amikor Márton gyanakvását és gyűlöletét félretéve elfogadta az orvos ajánlatát, legyen ő továbbra is a tolmács. Így többet tudok majd segíteni, magyarázta Márton, pedig rajta kívül senkinek nem volt szüksége magyarázatra.

Csak vigyázz, próbálkozott József, de Márton nem vigyázott. Az orvosnak pedig olyan eszközei voltak, amik Mártonnak eszébe sem juthattak. Mire észbe kapott, már éppen arra akarta rávenni, hogy a foglyok között végezzen amolyan felderítő, tisztogató munkát, így egykettőre ott találta magát kikötve a havon, Józsefék meg tehetetlenül nézték, s el nem tudták képzelni, hogyan lesz ennek vége. Egy katona úgy negyedóránként leöntötte Mártont egy fazék forróvízzel, aztán visszament a házba, s onnan nézték röhögve, hogyan gőzölög, füstölög a teste, meg körötte a hó. Márton vörös lett és jajgatott, a hajáról nemsokára hegyes jégcsapok lógtak, s bőrét is mintha vékony jéghártya borította volna. Ezt nem éli túl, ismételte Tóni, és fel-alá járt, öklével hol az ajtót, hol saját fejét ütögette, aztán sírni kezdett. Csináljunk már valamit, kiabált Józsi, valamit csak kéne csinálni! József is tenni akart valamit, de olyan iszonyatos félelem bénította meg, hogy még gondolkozni sem tudott rendesen. Amíg mi itt tanakodunk, ő megdöglik ott kint, a fenébe, mondta valaki, s ezt mindnyájan tudták, mégsem bírt mozdulni senki. Mit is tehattetek volna, vigasztalta őket később Márton, csak jól felbőszítettétek volna őket, aztán sorban lelőttek volna mindenkit. Bólogattak, szívesen vették a feloldozást, de a szégyent, ami akkor beléjük költözött, semmilyen vigasztaló szó ki nem törölhette. Márton csodálatos módon túlélte ezt a szörnyűséget, még bele sem betegedett, csak a bőre lett olyan, mintha összeégett volna, még hetek múltán is foszlott, vérzett is, fel-felhasadt, s fájt minden mozdulatra. No, ez például egy olyan nap volt, amit meg kellett jegyezni, s össze lehetett kötni azzal, amikor ez a Jegorov lett a parancsnok. Aztán voltak más napok is, például amikor meghalt Tóni. Szép csendesen himbálózott a kötélén, ők meg ezt is csak nézték, akárha egy óriási színházban lettek volna, tátott szájjal, leesett állal, miként Tóni és még csak rendesen el se tudták siratni, mert a siratáshoz asszonyok kellenek, nélkülük olyan felemás, semmilyen még a gyász is. Tónin látszott már akkor egy ideje, hogy nem bírja sokáig, visszatértek a rosszulletei, s hiába kapaszkodott Józsefbe, ez csupán abban segített, hogy nem harapta szét a nyelvét, egyre növekvő félelmén nem tudott enyhíteni. Az orvoshoz nem fordulhattak. Egyszer, amikor sorakozás közben lett rosszul, csak arrébb húzták a földön, s leöntötték vízzel, Józsefet meg visszalökdösték, amikor odaszaladt hozzá. Ezt nem lehet annyiban hagyni, rendelkezett Márton, hát vannak jogok is, meg minden, a hadifoglyokra törvények vonatkoznak. Készült nagyon, megy és beszél az orvossal, talán ez ijesztette meg annyira Tónit, hogy megkeresse azt a kötelet. Meg akart ez téged védeni, annyira szeretett, mondta Józsi Mártonnak. A tábor egyik sarkában ástak neki gödröt az örök, aztán csak úgy behajították, jól látták messziről is, de nem keseregtek ezen, inkább arra gondoltak, hogy túljártak a parancsnok eszén. Volt a táborban ugyanis egy pap, valahonnan az alföldről való, még egészen fiatal legény, őt hívták be a házba, mondjon már imát Tóniért. Milyen vallású volt, firtatta a pap, mert én

görögkeleti vagyok. Igen, mondta Józsi, hát akkor ő is az volt, és akkor szépen imádkoztak Tóni lelkéért. Akkor már nyár volt, de itt csak mintha tavasz lenne, Szibéria, magyarázta Márton, Szibéria, itt nem olyanok az évszakok, mint nálunk. Tóni halála nagyon megviselte őket, nem is gondolták volna, de olyan volt teljesen, mint amikor egy gyermeket veszít el az ember és az rettenetesen tud fájni. Alig tudtunk róla valamit, pedig hátha őt is várják, mondta Józsi, de hiába kutatták át minden holmiját, egy fényképen kívül semmit nem találtak. A képen egy lány ült egy padon, előre hajolt, haja az arcába lógott, a lábánál rengeteg galamb, páran a kezéből ettek, a háttérben pedig egy templom bejárata látszott talán. A kép sárga volt és vízfoltos, a hátán ez állt, Róma, 1913. Hát ezzel nem tudtak mit kezdeni, de József eltette azért, nem volt szíve eldobni. Tóni halála éjszakáján iszonyú álmot látott, verejtékezve ébredt belőle, aztán a következő éjszakán ismét ezt álmodta, majd megint és megint, végül már el sem mert aludni, annyira borzasztó volt. A lánnyal álmodott a képről. Hogy a kép megelevenedett. A lány haját ide-oda lebegtette a szél, és azt gondolta, hogy ez egy nagyon szép lány. Odament hozzá egészen közel, és azon gyötrődött, hogyan szólítsa meg. El kellett mondania, hogy Tóninak vége, s még valami üzenetet is át akart adni, de alig tudott megszólalni. Aztán egyszer, nagyon sokára a lány lassan felé fordult, és meglátta végre, hogy a szeme helyén csak két gödör van, s hogy vér folyik ezekből a gödrökből. A lány beszélt is, de teljesen hangtalanul, József mégis értette, nem halt meg, mondta, itt van a szememben, nézz bele, nézz csak, s neki közel kellett menni és a lány üres szemgödörbe nézni, s ahogy belenézett, közvetlen közlőrl látta, hogy az nem is a lány szeme, hanem egy sírgödör, s a mélyén ott fekszik szerencsétlen Tóni, s akkor egy forgósél felkapta, és már repítette is befelé őt is, egyre lejjebb, lejjebb.

No, ez a forgósél ugyan Józsefet nem sodorta a sírba, de néhány foglyot csak felkapott. Tóni után sokan próbálkoztak öngyilkossággal, aztán lassan abbamaradt ez is, talán azért, mert a Halálnak más ötletei is voltak, amikkel féktelen étvágyát kielégíthette. Jött először a vérhas, nevezetes időpont lett ez is, ugyanis éppen ekkor érkezett a táborba egy küldöttség, mindenki óriási örömeire. Elterjedt, hogy a foglyokkal akarnak beszélni, s arról is szó lesz, nemsokára mehetnek haza, mert történt valami fordulat a háború menetében, sőt, tudta meg Márton az egyik őrtől, még más nagy dolgok is vannak, az oroszok forradalmat csináltak és kiléptek a háborúból. Ha ezek hivatalos emberek, tervezgetett Márton, akkor nekik mindent elmondhatunk, hogy mennyire rossz nekünk, hogy miket csinál a parancsnok, mindent. Gondolom, a parancsnok ott se lesz, nem kell, hogy ott legyen, reménykedett, és mindenki elhitte, mert olyan jó volt elhinni. Aztán a küldöttség elment anélkül, hogy egyetlenegy fogollyal beszélt volna. A vérhas miatt, mondta az őr, de a parancsnok elmondott mindent, nem félni, tette hozzá magyarul, és úgy nevetett,

hogy látszott az összes odvas foga. Józsi ordított, ez a szemét csak kitalálta ezt a vérhas dolgot, milyen ravasz, milyen ravasz, a többiek meg reményvesztetten ácsorogtak, nem is volt erejük, hogy csatlakozzanak Józsi dühéhez. A vérhas azonban nem találta ki senki, ez nagyon hamar kiderült. Mint a futótűz ragadt át a járvány egyik barakkról a másikra, és a sok nyomorult, legyengült ember alig tudott elvonszolódni a latrináig. Volt, aki útközben esett össze, és ott feküdt a mocskában, amíg nem lett annyi ereje, hogy megmozduljon. Az örök között is kitört az ijedelem, ettől az ijedelemtől aztán még kegyetlenebbek lettek. Idegességükben olykor lelőttek néhány embert, mintha ettől megnyugodhatnának. Egyszer csak híre ment, hogy a parancsnok is beteg, aztán hallották, semmi baja, csak nem akar mutatkozni, amíg tart a járvány. Józsi és Márton is elkapta, de talán mert a végét járta már a kór, nem lettek túlságosan betegek. József ápolta őket, ahogy tudta, forralt vizet adott nekik, meg az elszenesedett fa porát. Tudta, hogy így a jó, emlékezett, anyja is ezt adta a kicsirkéknek, ha ment a hasuk. Elővigyázatosságból ő maga is ette, s adott a többieknek is, akiket el tudott érni. Másik barakkba nem nagyon merészkedett, nehogy éppen ott ragadjon rá a betegség. Mire vége lett a járványnak, feleannyian maradtak, sovány, roskadozó emberek. Szinte mindnyájan ugyanolyan arcúak lettek, csomó vézna, hallgatag testvér.

Aztán megint lett valahogy, jöttek a táborba más emberek, azt mondták, vöröskatonák, sokat tárgyaltak a parancsnokkal, járkáltak köztük is, de nem kérdeztek semmit tőlük, sőt, mintha nem is látták volna őket. Inkább az épületek érdeklík ezeket, mondta Márton, valami olyat hallottam, hogy hoznának még embereket, vagy ilyesmi. Sokat emlegettek egy nevet, Lenin, így mondták, és Józsefék nem tudták, az ki lehet. A cár nincs többé, magyarázta a beszédes őr, kész, vége, meghalt. Most ez a Lenin van helyette, érted, ő a cár, na világos, és úgy tűnt, mintha sajátmagával is igyekezne megértetni ezt az egészet. Jó ember ez a te Lenined, faggatták, az őr meg vigyorgott és bólogatott, jó, jó, bizony. Egy fenét lesz az jó ember, morgott Józsi, hogy lehetne jó, ha paroláz egy ilyen szarházzal, mint ez a parancsnok. Józsinak egyébként szerencséje volt, mert a parancsnok valamiért észre sem vette. Hiába nézte úgy, mintha meg akarná ölni a szemével, félhangosan a legcifrább káromkodásokat szórt rá, semmin nem akadt meg a parancsnok szeme, pedig lett volna mit látnia. József egy ideig állandó izgalomban volt, de aztán belátta, felesleges, Józsi nem lehet szálla a parancsnok szemében, mert egyszerűen valamiért nem látja. Anál inkább látta Mártont. Többször ugyan már nem büntette meg, de nagyon sokszor fenyegette és megalázta, amikor csak eszébe jutott. Márton túrt mindent, még egyszer nem sétált be a csapdába, ha igent kellett mondani, igent mondott, ha nemet, akkor meg nemet, és ha hallgatni kellett, akkor hallgatott. Józsi viszont egyre vakmerőbb lett, egy alkalommal éppen az őr előtt, aki már értett magyarul ezt-azt, mondja, hogy mit álmodott. Azt álmodtam, nyújtózott

nagyot kéjesen, hogy a parancsnoknak kitekertem a nyakát, így ni, mutatta, még a reccsenést is hallottam, bizony! Diadalmasan nézett körbe. Az őt megint nevetett, elértett valamit, és kitalálta hozzá a többit. Loptál csirkét, kitekerted nyaka, ugye, Mártonék pedig gyorsan ráhagyták, és másról kezdtek beszélni. Ez az őt nagyjából rendes volt, az egyetlen, aki hajlandó volt magyar szavakat megjegyezni, s beszédbe elegyedni a foglyokkal. Lövöldözni se látták soha. Szemjonnak hívták. Olyan parasztfurma legény ez, mint én, mondta Józsi, ahelyett, hogy dolgozna otthon a földjén, itt eszi a fene. Ne bánts má, szidta Márton, nem tudod te a sorsát, hogy mi jutott neki. Hát ez igaz volt. József is sokszor elgondolkodott, hogy ki vagy mi szabja ki az ember sorsát, hogy is van ez, mitől függ, kinek mi jut, de nem nagyon jutott előre a gondolkozásban.

Egy más alkalommal pedig az történt, hogy éjszaka lövöldözésre ébredtek. Valahol a táboron kívül lövöldöztek, de a táborban is mindenki fel-alá rohangált és kiabált. A csatazaj hol közelebb jött, hol távolodott, aztán hirtelen abbamaradt. Senki nem tudott aludni egész éjjel, csak kémleltek bele a csillagtalán sötétbe, így mindnyájan láthatták, amikor egyszerre világosodni kezdett az ég alja. Mintha hajnalodna, súgta valaki, de tudták, nem hajnal az, hanem lángol valami rettenetesen. Nemsokára lovasok jöttek, a tér közepén itatták lovaikat, a lovakról fehér hab csorgott és némelyik leroskadt a földre. A gazdája akkor fejbőlötte, kiabált a parancsnoknak, és a lóra mutatott. A parancsnok intett, és pár ember máris elvonszolta a tetemet a konyha felé. Na, jól belaknak ezek holnap, irigykedett Józsi, és nagyot nyelt, s a többiek is mind, hisz jóformán semmi étel nem jutott már nekik. Az idegen katonák sokan voltak, és mind inni vágyott inkább, mert egy óra múlva már részegen óbégáltak a parancsnokkal együtt.

Másnap Szemjon elmondta, hogy ezek a vöröskatonák most megöltek egy csomó fehérét, a cár híveit, és felgyújtották a falut is, ahol a fészükük volt. Minden felégett, mesélte, minden, és úgy látszott, mintha örülne. Példát kellett mutatni, mondta még, olyan példát, hogy többet senki ne merje támogatni a fehérket. Még ilyet, képedt el Józsi, ezek itt egymást irtják, oszt még örül is neki. József akkortájt azt álmodta, hogy otthon van, éppen az erdőben, amikor megérzi a füstszagot, és rájön, hogy a faluját felgyújtották. Lélekszakadva rohan, vagyis rohanna, de hiába, nem bír haladni. Csak a ropogást hallja, és ez olyan szörnyű, hogy be kell fognia a fülét. Aztán egyszerre mást is hall, egy kétségbeesett zokogást, és mindjárt tudja, hogy a szép erdősné sír, szeretné látni, szólni hozzá, de nem találja sehol. Mire nagy nehezen eljut az erdő végébe, ahonnan már az egész falut látni, nagyon elcsodálkozik. A falu helyén ugyanis semmi nincs, annyira semmi, hogy még az elégett romok sem, csupa érintetlen zöldellő rét mindenfelé. Odamegy arra a helyre, ahol az ő házuk volt, lehajol a földre, szaglászni kezd, mint egy kutya, és egyszerre megérzi a házuk szagát. Annyira megörül ennek, hogy még el is kiáltja magát. Erre aztán felébredt, és

sokáig feküdt ébren, orrában a házuk illatával, furcsa volt, tudta, hogy ez már nem álom, s mégis annyira tisztán érezte, hogy nem mert elaludni, el ne illanjon. Sajnos reggelre mégis eltűnt, s hiába próbálta visszacsalni, csupán az emléke maradt.

A vöröskatonák állandó vendégek lettek. Egyszer foglyokat hoztak, a magyarokat ezért összeköltöztették, tele lett újra minden barakk. Az új foglyok oroszok voltak, a nép ellenségei, magyarázta Szemjon, burzsujok. Ezeket a szakakat végképp nem értették, így csak óvatosan, messziről nézegették, mi történik velük. Azt látták, hogy a parancsnok velük még kegyetlenebb. Nem lehetnek olyan rossz emberek, ha így utálja őket, döntötte el Józsi. József pedig egyenesen sajnálta ezeket a szomorú arcú, hallgatag embereket, jobban, mint saját magukat. A parancsnok figyelme végképp az oroszok felé fordult, állandóan ellenőriztette őket, volt úgy, hogy éjjel kergették ki szegényeket a térre, folyton kikötöttek néhányat közülük, olykor hoztak pár újat csak azért, hogy a többiek előtt felkössék és napokig hagyják lengedezni a hideg szélben. Ha nagyon hideg volt, a holttestek csonttá fagytak, és éjszaka hallani lehetett, hogy hozzáütődnek az akasztófához. Egy reggel a halottaknak valami állat lerágta a lábait, ameddig fel bírt ugrálni, addig tépte a fagyott húst. Akkor a parancsnok elrendelte, hogy akasztás után dobják a tetemeiket azonnal a gödörbe. Áru-lók voltak, mondta röviden Szemjon, és nem is mertek kérdezni tőle többet.

Az oroszok nem ismerkedtek senkivel, Józseféket még csak pillantásra sem méltatták, ha néha mégis összeakadt a tekintetük, József olyan vadságot, dühöt látott meg a szemükben, amitől összerándult a gyomra. Nem is sejtette, hogy pont ezek a haragos, büszke férfiak nyitnak nekik majd utat a menekülés felé.

Az ötödik tavaszt aztán egy igazi nagy változás tette emlékezetessé. Dolgozni már addig is dolgoztak a táborban, sepregettek, takarítottak, konyház-tak, de ez most más volt. A parancsnok kiállt eléjük, és azt mondta, vége lesz ennek az ingyenélő életnek, ő a maga részéről nem is érti, minek kellett eddig is etetni, itatni, ruházni ennyi semmirekellőt, de most már végre legfelsőbb helyen is rájöttek. Holnaptól kezdve itt mindenki megdolgozik ezentúl az ételért, s még többért is, mert hasznot kell hajtani az országnak, amit a háború és a rohadt fehérek tönkretettek. Vasutat fognak építeni, de jól vigyázzon mindenki, aki nem dolgozik, vagy szökésen töri a fejét, annak vége. Nekem csak darabra kell elszámolnom veletek, mondta vigyorogva, hogy élve vagy holtan, az teljesen mindegy. No, én már nem bánom, hogy csinálunk valamit végre, örült meg Józsi, a munkától sose féltem, jót tesz majd a mozgás, és az idő is gyorsabban telik. Márton úgy nézett ekkor Józsira, ahogy már nagyon régen nem. Azért az valami nagyon érdekes, hogy Józsi olyan tud lenni még mindig, mintha nem lenne mögöttünk ez a háború, meg a fogság, mondta Márton Józsefnek. Olyan lesz ez fiam, mint a kényszermunka a fegyventelepeken, ha

nem rosszabb. Többen beledöglünk ebbe, mint a vérhasba, jósolta, majd meglátod. József hitte is, meg nem is, úgy volt vele, hogy inkább középen állott. Nyilván nagyon kell dolgozni, de agyon miért hajszolnák őket, hát akkor ki dolgozna. Hamar kiderült, hogy Mártonnak lett mégis igaza. Először is, egyikük sem vette észre, mennyire elgyengültek a fogságban. Iszonyú munka várt rájuk, a föld kemény volt, tele kövekkel, meg hatalmas farönkökkel, és egy szusszanásnyi időt nem hagytak a pihenésre. A parancsnok csupa olyan őrt rendelt melléjük, akik szívesen kegyetlenkedtek csak úgy, a maguk örömére. A munka elég messze volt a tábortól, és egyre messzebb lett, ahogy haladtak. Mindennapos volt, hogy a munkából visszajövet valaki összeesett, hiszen csupán kétszer kaptak enni, egyszer valamikor dél felé, aztán meg a táborban este. Aki lerogyott, azt gyorsan föl kellett emelni, és vonszolni néha az egész úton, különben agyonlőtték, és otthagyták a földön. Másnap pedig biztosak lehettek benne, hogy már nem találják ott, a vadállatok behurcolták magukkal az erdőbe. Még szerencse, hogy szegény Tóninak ezt már nem kell végigcsinálni, mert beledöglene, mondta Márton, és József is ezt gondolta, bizony Tóni belepusztulna, akkor meg minek kínlódott volna annyit feleslegesen. És mi, morgott Józsi, hát ez nem felesleges? Honnan tudjuk, egy hét vagy egy hónap múlva élünk-e még? Haza akarunk jutni, nem igaz, felelte Márton, de sehonnan nem jött erre válasz. Haza, mondta jóval később Józsi, én már azt se tudom... azt se tudom, mi az. Olyan régen volt, és olyan messze van, hát nem, nem tudom. Tanácstalanul nézett maga elé, s József nem tudott rajta segíteni. Ő is csak úgy volt már vele, nem nagyon hitte, hogy megtörténhet velük egy olyan csoda, hogy viszik őket visszafelé. Most, hogy vége a háborúnak, mondogatta Márton, majd meglátjátok, de senki nem kezdett ettől már reménykedni. Azt gondolom, mondta ki a legijesztőbbet, de a leghihetőbbet is Józsi, hogy minket teljesen elfelejtettek, hogy rólunk senki se tud, az otthoniaknak pedig fogalmuk sincs, hol keressenek. Eltűntünk ebben az istenverte országban, és a kutya se fog megtalálni, mert keresni se keres minket senki. Márton, te azért jobban értesz az ilyesmihez, hát mondd csak, elképzeled, hogy egy ekkora világban, egy nagy háborúban pont egy marék katonát fognak meglelni? Hm? Márton nem válaszolt, és Józsi szomorú diadallal nézett körül.

Hiába hajszolták őket annyira, mégis igen lassan haladtak, bár még mindig jobban, mint az oroszok. Józsinak meg is volt a véleménye róluk. Ezen aztán elvitatkoztak Mártonnal, mármint, hogy lusták-e az oroszok, vagy inkább csak az van, hogy nem akarnak ezeknek dolgozni. József inkább az utóbbi hitte el, emlékezett a szemükre, konok nézésükre, leszegett fejükre. Nem messze dolgoztak egymástól, mégis külön csapatban, s ha beérték az előttük haladót, összeszedelőzködtek és előrementek. Így kerülgették egymást, s közeledtek egyre az erdőhöz, ami fölött madarak keringtek, hangjukat el-elhozta a szél, és még mást is, víznek, meg füstnek a szagát. József sokat kérdezgette

akkoriban Szemjont, milyen vidék ez, miféle népek élnek erre felé. Szemjon szívesen válaszolt. Elmondta, hogy van a közelben egy hatalmas tó, nagy víz, érted? Igyekezett úgy magyarázni, hogy József megértse. József egyébként egész sokat tudott már oroszul, meg a többiek is mind, csupán Józsi nem volt hajlandó egy szót sem megérteni. Én ugyan nem, majd ha megbolondultam, ismételtette, nekem aztán nem fontos, nem én akartam idejönni, már miért akar-nám megérteni őket, így beszélt. Ott a tónál, mondta Szemjon, van pár falu, oroszok élnek benne leginkább. Szegények nagyon, éhesek, bizony. Aztán végesvéig, amerre látsz erdő, erdő, erdő. Máskor Szemjon azt mondta, ti nem is tudjátok, milyen jó dolgokat van. Elképedve néztek rá. Zörgött a csontjuk, fájt a gyomruk, az ételről már sosem tudták, mi az valójában, hol sárga volt a színe, hol lila, erejük meg egyre fogyóban, aztán erre ilyet hallanak! Bizony, bizony, erősködött Szemjon, ti kaptok enni minden nap kétszer is, van kenyér, van leves, de kint a népek éheznek, éheznek, és meghalnak bele. Másnap Józsi a földet vizsgálgatta, morzsolta a kezében, s megszagolta többször is. Nemigen hiszem én ezt az éhezést, jó föld ez, megtermi, ami kell. Más a színe, más a szaga, de azért jó, ismerte el. Látszott rajta, nehezebbre esett elismerni, hogy van máshol is jó föld, nemcsak az ő tanyáján. A többiek se nagyon hitték Szemjon meséjét, hát, ha annak, aki rabságban van is jut valamennyi, ne jutna annál több a kinti embereknek?! Aztán egyszer egy szekérútnál dolgoztak éppen. Az erdőből futott ki az út és beleszaladt a nagy végtelenségbe. Nagyon erősen nézték azt az utat, József úgy érezte, magához rántja rögtön a két keréknyom ott a földön, szédülni kezdett és remegni, alig bírt uralkodni magán. De jó lenne csak úgy elindulni rajta, suttogta Márton, és József látta, mindenki megbűvölve nézi ugyanazt a két keréknyomot, a szabadság keskeny nyomát, ami ingerkedve kanyargott tova a magas fűben. Nem nézhették soká, ám annál többet gondoltak rá, miközben ott görnyedtek a kemény föld fölött. Amikor visszaindultak, késő délután, a nap már csak egy óriási vörös golyónak látszott, és ott lebegett a végtelen síkság felett. Az úthoz érve meg kellett állniuk. Öt-hat szekér vonszolódott nagy nyikorgással rajta, csak az elsőt húzta egy csupa csont ökör, a többi elé asszonyok fogták be magukat, lehajtott fejű, fakó ruhás asszonyok. Szörnyűséges menet volt, József azt hitte, nem jól lát, csak az imént volt, hogy sokáig nézte a vöröslő napot, így azt hihette, káprázik a szeme. A szentségit, súgta Józsi, Szemjonnak igaza volt, Úristen, mondta Márton is, ez nem lehet igaz. A szekereken néhány rossz bútor, meg kisebb-nagyobb batyu billegett, és a batyukba kapaszkodva meztelen vagy félig csupasz gyerekek ültek. Ahogy a csontra ráfeszült a bőr, olyan volt, mintha bármelyik rázkódásnál átlukadhatna a vékony hártya, ami a gyerekeket összetartotta. A vékonyka nyakon óriásinak tűnt a fej, még óriásibbnak a két hatalmas szem. Ült még egy-két hófehér szakállas vénység is a kocsikon, ők ugyanolyan üres tekintettel néztek lefelé a szekérről, mint a gyerekek. A kísértetmenet néma

csendben haladt, s ők is ugyanilyen némasággal várták, hogy elmenjen. Az örök is csendben voltak, nagyon is csendben, még utána is sokáig, noszogatni, lökdösni is elfelejtették a botladozókat. Na hisztek-e már Szemjonnak, nézte őket elégtétellel Szemjon, a közelben már három falu pusztult ki teljesen, tette még hozzá, hát mondom én, hogy ne szóljatok egy szót se. Nem szóltak. Erről legalább nem, de nem lehetett elfelejteni azokat a nyomorult gyerekeket az át-látszó bőrükkal, fénytelen szemükkel. Nekem volt egy fiam, mondta Márton egy délután, amikor az eső miatt nem mentek dolgozni, mert akkora víz zúdult le hirtelen, hogy a téren még az esti sorakozónál is bokáig álltak benne. Volt egy fiam, de meghalt, mielőtt a bajusza serkenhetett volna. Lenne akkora, mint te, méregette Józsefet. Nem tudtuk, mi baja, az orvos azt mondta, elsovadt, ezt a szót használta, elsovadt. Hát ő nézett így ki szegény a végén, csak csont és bőr, semmi más, pedig volt étel bőven, hordtunk mi neki mindent, hiába, egy falatot nem bírt megenni. Az asszony az majd belepusztult, mert ahányszor teherbe esett, mindannyiszor elment a gyerek, aztán hogy egy végre megmaradt, és így járt... Sokáig csendben nézték az esőt, aztán Márton legyintett, úgy látszott magában folytatta a beszédet, és mostanra ért a végére. Aztán mire nőtt volna fel? Itt senyvedne, mint mi, vagy elpusztult volna előbb a háborúban? Az is bolond, aki gyereket akar, keserves aggodalom onnantól az élet, hogy először belesír a világba, mondta még utoljára, azután soha többet nem beszélt a régi életéről.

A munkába egyre többen pusztultak bele. A gödröt, amibe a halottakat dobálták, már be sem temették, csak mésszel leszórták alaposan, így nem kellett folyton kiásni. Volt úgy, hogy két-három ember is meghalt egy nap, aztán egy darabig senki. Utánpótlás azonban mindig volt, időről időre új foglyok érkeztek, ezek is mind a nép ellenségei, Szemjon legalább is ezt mondta, és úgy beszélt, mintha ijesztgetni akarna. Józseféket azonban nem érdekelték az új emberek, mert különösebben nem érdekelte már őket semmi. A munka kiszívta minden erejüket, elpusztította vágyaikat, emlékeiket, de még az álmaikat is elvette. József jó ideje már, hogy semmit nem álmodott, pedig szívesen járt éjjelente abban a színes világban, ahol megtörténhet minden, ami kimaradt az életéből. Ahogy az idő telt, úgy lett egyre kevesebb szavuk, és féltő volt, hogy végképp elfogy, még azelőtt, hogy ők is odakerülnek a fehérítő halom tetejére.

Eljött a tél, mire elérték az erdőt, és ettől kezdve még nehezebb lett. Fát kellett ugyanis vágni, erdőt irtani, és nem számított a hatalmas hó, a rettenetes hideg, hacsak vihar nem volt, indulniuk kellett a terepre. A bőruk csupa repedés lett, volt úgy, hogy csak magától felhasadt, és csurgott belőle a vér. Ha fagyút tudtak kunyerálni a konyhán, azzal kenték be jó vastagon az arcukat meg a kezüket. Épphogy valamit használt. Sokszor észrevették, hogy nem messze a fák közt vadállatok lesnek rájuk, farkasok, vagy mik lehettek, az éhség vakmerővé tette őket, hiába volt a nagy fejszecsattogás, fűrészelés, olykor

csak egy-egy puskalövés ugrasztotta meg őket rövid időre. Ezt nem lehet kibírni, fakadt ki idegesen Józsi, nem bírom ki, hogy csurgó nyálú vadak bámulnak, lesnek rám, nem bírom ki! Végül mégis kibírta, és kibírták a telet is, úgy látszott már egy ideje, hogy ők hárman mindent kibírnak. Egy tél végi napon azután József megkérdezte Mártont, talán csak hogy tudja mihez tartani magát. Mondd csak, kérdezte, most akkor megpróbáljuk, vagy nem? Márton rögtön értette, miről kérdezi. Amint lesz rá mód, felelte, akkor igen. De nem kéne már túl soká várni, mondta József, itt lenne a jó alkalom, benne vagyunk szépen az erdőben, azért. Márton bólogatott, de aztán megint nem ejtett szót róla, ismét Józsefnek kellett szóba hozni. Akkor már Józsival együtt sürgették Mártont. Hát jó, mondta ki végül József, mert úgy érezte, mintha Márton húzódozna, én mindenesetre az első adandó alkalommal megpróbálom, eldöntöttem. Lehet, hogy lelőnek, mondta Márton, és nem nézett rájuk. Na és, csattant fel Józsi, bánjuk mi azt? Milyen élet vár így ránk, egészen, amíg úgyis megdöglünk, mi? Akkor inkább már szabadon, hogy ott legyen az emberben, azért csak megpróbáltam. Márton nehezen adta meg magát. József arra gondolt, talán fél, megint az a kényelmetlen érzése támadt, hogy többet tud náluk, de nem akarja elmondani. Nekem csak rossz érzéseim vannak, ismerte be Márton végül, nem is az, hogy félek, hanem hát, merre is mennénk? Körbekerüljük a földet, vagy hogyan lesz? Haza nyilván nem jutunk, akkor meg érdemes végigcsinálni? Ezen sokáig tételődtek megint, mindenki a maga vérmérséklete szerint. Józsi abból indult ki, bárhol jobb, mint itt. József meg abból, hogy biztos lesz valahogy. Nem félt a haláltól, nem félt az ismeretlentől. Amióta az erdőben dolgoztak, újból vágyott arra a rég elfeledett nyugalomra, amit egyedül az erdő adott neki, hát hogyan is lehetett volna maradása? A tavaszi erdő különben is gyönyörű volt. Más, mint az otthoni, de gyönyörű. Józsefet nem is annyira a látvány, mint inkább az illat nyűgözte le, ezt Józsi is észrevette, pedig ő nem volt erdei gyerek. Falni való szagok ezek, komám, mondta, csak megéhezik tőlük az ember. Tényleg, jutott erről eszébe, mit fogunk enni majd a bujkálás alatt? Józsefnek már megvolt erre is a terve, még Márton is elismerően bólogatott, ez igen, mondta, ez jól ki van találva. Ettől kezdve rendszeresen csempészték ki a táborból apróságokat, amikre feltétlenül szükség lehet majd. Kést loptak a konyháról, onnan szereztek apránként pár szem, elfagyott krumplit, répát, avas szalonnát is. Ruhaneműt is kivittek teljesen észrevétlenül. Az elrejtésük azonban iszonyú nehéz volt. Vagy elásni kellett, vagy valami nehezen mozdítható kő alá tenni, nehogy az örök vagy a vadállatok észrevegyék. Az élelem volt a legnagyobb veszélyben, azt akármilyen mélyről is kikotorhatta egy jóorrú, éhes állat, ezért alaposan becsomagolták. Ebben Szemjon is segítségükre volt, teljesen akaratlanul persze. A vörösök egy alkalommal egy csomó szivart hagytak a táborban, rablott holmit nyilván, így mindenki szivarozott, a parancsnoktól az utolsó segédőrig. A szivarok egy része különleges

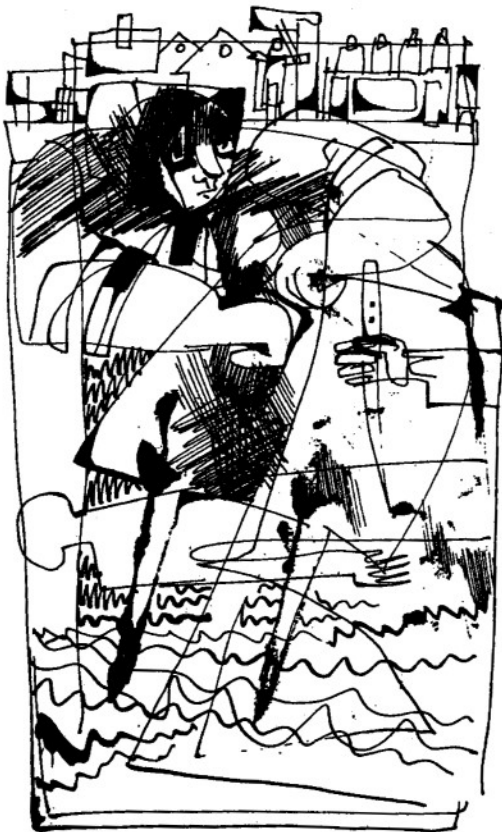
fémdobozokban volt, a többi hosszúkás papírdobozban. Ha elfogyott a szivar, dobálták ki sorban a szemétre, már ami papírból volt. Onnan Szemjon engedélyével Józsefék összeszedték. Mindig is gyűjtöttem az ilyet, mondta Szemjonnak Márton, ugyan hadd szedjem már föl, hátha egyszer mégis hazakerülünk. Hátha, biztatta Szemjon vállát veregetve, hátha, és hagyta, hogy Márton összeszedje a keskeny illatos dobozokat, sőt egyszer egy fémdobozt is adott. Legyen ilyen is, mondta nagylelkűen. Hetekig eltartott ez az idegfejlesztő hurcolkodás, rejtegetés. Állandó fejtörésben voltak, hogyan tudják megjegyezni, hová ásták, vagy dugták az apró csomagokat. Azt tervezte ki József, hogy az első éjszakán vissza kell menni értük, s aztán végképp eltűnni az erdőben. Amit megtalálunk jó, amit nem, ott nincs mit tenni. Teliholdkor kéne meglépni, mert akkor látnánk valamit éjszaka, mondta Márton, és ezt jó ötletnek tartották, annak meg méginkább örültek, hogy Márton egyre élénkebben vett részt az előkészületekben. Ő javasolta azt is, hogy először visszafelé kéne menekülni, hátha a tábor közelében nem keresnék őket. Kuttyák már nem voltak, mind kimúltak az éhezéstől, az örök pedig megnyúzták, és megették az alig kihűlt állatokat. Amikor már nem keresnek, elindulunk délnek, vagy délkeletnek, tervezgette Márton, az is lehet, hogy elérjük a nagy vasutat, aztán azt követjük, vagy jobban délnek fordulunk. Szemjon azt mondta, arrafelé van egy másik ország, hátha átjuthatunk. József szeretett volna többet tudni arról a másik országról, de nem merte Szemjont faggatni. Attól félt, hátha gyanút fog, s onnantól figyelni kezdi őket, akkor pedig nem tudnak észrevétlenül készülődni. Ferde szemű emberek laknak ott, ilyenek ni, húzta meg kétoldalt a szemét nevetve Szemjon, amikor Józsi egyszer mégiscsak kérdezősködött. Ferde szeműek, csodálkozott Józsi, talán tatárok, vagy mi? Tudom is én, vontta meg a vállát Szemjon, én ugyan nem láttam egyet se, csak úgy hallottam. Túl van ez már a tavon, benn a magas hegyekben, ki a fene járt ott?

Egy napon aztán azt mondta Józsi, telihold van, már az éjjel is akár olvasni lehetett volna... Márton azonban kesergett, nem jó ez így, kéne valami, valami rendkívüli dolog, ami elvonja az örök figyelmét, de semmit nem tudtak kitalálni. No és ekkor történt végre, hogy az a régi imádság úgy látszik meghallgatásra talált, mert másnapra olyan jól elrendeződött minden, hogy azt csakis az Úristen rendezhette az összes angyalaival.

Amikor kihajtották őket, még semmit sejteni nem lehetett. Mégis, József elgondolta, mi lenne, ha utoljára menne ki ezen a kapun, és összerándult a gyomra az izgatottságtól. Ahogy végighaladtak az elrejtett holmik mellett, újból felsorolt minden helyet, pedig annyiszor megtette már, hogy képes volt azonnal odanézni, nem is kellett számolgatnia a fákat, kőhalmokat. Mellette Józsi sorolta csak úgy magának a rejtekek számát. Aztán megérkeztek, és neki-láttak a munkának. Fát kellett vágni megint, mint napok óta már. Az örök csőre töltött fegyverrel álldogáltak, járkáltak közöttük, olykor taszítottak

egy-et egy-et rajtuk, ez mindenkinek kijárt, akár jól dolgozott, akár nem. Márton és József egymás mellett dolgozott, Józsi kicsit távolabb került, egy tüskés bozótot kellett kiirtania. Olyan dühödten esett neki, mint aki az egész erdőt képes elpusztítani egy fejszecsapással. Az a rész, ahol éppen dolgoztak, ritkás kis ligetnek látszott ahhoz a rengeteghez képest, ami tőlük jobbra sötétlett. Jó is, meg nem is, morogta Márton, hamar el lehet benne tűnni, de alig lehet majd haladni. Remélem, beljebb megváltozik. Na igen, gondolta József, ismerte ő ezt, voltak ilyen erdőségek arrafelé is, ahol ő élt. Embermarasztaló erdőnek nevezték, mert beleakaszkodott ott folyondár, bokor, lehajló ág, minden az emberbe, csakhogy ne eressze. József inkább a fenyveserdőket szerette, a kopár, vöröses földet, az égre nyúló karcsú törzseket, a messzi magasban ringó koronák suhogását, a csorgó gyanta illatát. Fejszét vinni kell, súgta Mártonnak, anélkül nem boldogulunk. Az oroszok most éppen mögöttük voltak, még az előző napi munkát fejezték be, mielőtt előre kísérik őket. Józsefeknek már rég kiosztották a kevéske ennivalót, az oroszoknál még mindig munka volt, s egyre közelebb kerültek hozzájuk, úgy száz méterre, ha lehetek. Már tisztán hallották a hangjukat, fel-felcsattantak, majd elhalkultak. Valami baj van amott, intett feléjük Józsi, s ebben a pillanatban hangos ordibálás kezdődött. Józsefiek elszörnyedve látták, hogy egyre több őr esik neki az egyik orosznak, és teljes erejükből ütik, ahol érik. Egy pillanat alatt ordítással, jajgatással lett tele az erdő, az oroszok odarohantak az örökhöz, és rájuk ugráltak. Elvágta a torkát, mondta valaki, nézzétek, ez elvágta, és nézték, hogy egy őr üvöltve ide-oda szaladgál, a torkából meg sugárban spriccel a vér, végül megperdül, és elvágódik. Ez, mintha jeladás lett volna, az oroszok mind az öröknek estek, egy-két fegyvert is szereztek, a többiek pedig a fejszéket fogták marokra. A magyarok bénultan nézték a verekedést, nemkülönben az őreik, csak akkor kaptak észbe, mikor az első lövések eldördültek. Ekkor végre felpattantak, és a társaik segítségére siettek. József nézte a hátukat, a felcsapódó csizmatalpakat, és tudta, hogy eljött a pillanat, az egyetlen és soha meg nem ismétlődő. A pillanat, amiért annyi éjszakán imádkozott, a szabadulásnak az egyetlen esélye, de nem bírt megmozdulni. Ekkor Józsi odaügrött, és beleordította a fülébe, most, na most, mire várunk, és látta, hogy Márton is felpattan, s az ő lába még mindig, mintha kővé vált volna, nehéz volt és mozdíthatatlan. Márton és Józsi akkor fölrántották, és úgy húzták, hogy fájdalom nyilallt a karjába. Ettől, vagy talán Józsi kétségbeesett szemétől végre magához tért, és megindultak a lábai. Megbotlott, elesett, majd felállt és hátranézett. Az örök most értek oda csetepatéhez, ami már láthatóan kifúlóban volt. Lövöldöztek párat, s már fordultak is vissza éppen eléggé időben ahhoz, hogy meglássák Józsefeket. Fegyvereikkel hadonászva futottak visszafelé, és ordítottak, ahogy a torkukon kifért. Alig volt mindez egy pillanat, de még az is belefért, hogy József meglássa fogolytársai arcát, s magával vigye sóvár, beesett arcuk emlékét örökre. Gyere már, ordítottak Márto-

nék, és ordítottak az őrk is. József úgy zuhant át a bozóton, mintha egy láthatatlan erő hajította volna ilyen magasra. Hatalmas ugrásokkal ide-oda kanyarogva szaladt, arcát véresre szaggatták a tüskés ágak, lihegését hangosabbnak érezte a puskalövéseknél. Nem szabad lassítani, nem szabad megállni, gondolta, és kétségbeesetten próbált levegőhöz jutni. Tüdejé majd szét pattant, a szíve a torkában dobogott. Még mindig lőnek, állapította meg, s erejét megfeszítve futott tovább, már nem is érezte a lábát, valami mégis vitte. Már jó ideje nem is az erdőt látta, hanem egy halálra űzött vad habzó testét, vadászaton volt, véres vadászaton, szeme kidülledt, és a levegő már hörögve hagyta el tüdejét. Amikor a földre zuhant még akkor is azt ismételte, nem megállni, nem lassítani, de mielőtt teljesen elsötétült előtte a világ már biztosan tudta, sikerült, és lehet, hogy most vége mindennek, hogy most elpusztul, de szabad lett, végre szabad.

ÁGNES ASSZONY